
ASPECTE DIN ACTIVITATEA PROTOPOPULUI DEMETRIU MOLDOVAN

Gheorghe Drăgan

Protopopul Demetriu Moldovan (1847-1922) a fost administrator protopopesesc între 1882-1893, fiind ajutat și de alți preoți la conducerea protopopiatului și protopop între 1893-1922¹. Demetriu Moldovan a fost numit preot în Sighișoara în anul 1872, fiind căsătorit Ioana, fiica protopopului Zaharia Boiu sen.. Demetriu Moldovan a absolvit Gimnaziul evanghelic – lutheran de la Mediaș, apoi a urmat teologia la Sibiu, unde a fost influențat de ideile lui Andrei Șaguna². Protopopul D. Moldovan a condus protopopiatul Sighișoara în momente istorice dificile, regimul dualist austro-ungar, primul război mondial, situația de după război. Mitropoliții ortodocși ai Transilvaniei în această perioadă au fost: Miron Romanul (1874-1898), Ioan Mețianu (1898-1916) și Vasile Mangra (1916-1918).

Moldovan a fost un demn urmaș al lui Zaharia Boiu sen., care la rândul său continua tradiția de la Ștefan Bălaș, afirmându-se bun administrator al bisericii dar și pe plan spiritual, cultural și național în pofida tendințelor de maghiarizare ale regimului dualist.

În continuare vom prezenta activitatea protopopului D. Moldovan pe plan ecleziastic, spiritual, cultural și național pe baza cercetării documentelor din Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara de la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș.

Activitatea administrativ-eceziastică am analizat-o pe baza Registrului de protocoale al Protopopiatului Sighișoara (1888-1926).³ În 26 februarie 1888 a avut loc „ședința ordinară a Sinodului protopresbiteral greco-ortodox român al tractului Sighișoara”. Sinoadele protopopiatului s-au întrunit în clădirea școlii confesionale din Cetate. Sub această formulare încep toate protocoalele din registru. Urma cuvântul de deschidere al administratorului protopresbiteral D. Moldovan, după care se citea ordinea de zi: alegerea unui „notariu provisoriu” pentru constituirea Sinodului protopresbiteral, pe „periodul” 1888-1890, a fost votat Ioan Muntean, prezentarea actelor „privitoare la alegerea membrilor clericali și mireni” ai sinodului, s-a menționat că din cercul Archita-Bunești nu s-a prezentat nimeni. Au avut loc alegerile fiind aleși membrii sinodului după cum urmează mai jos:

1 Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara* (manuscris), Sighișoara, 2002.

2 *Gross Kokler Bote*, nr. 2926, 07 ianuarie 1923, p. 2.

3 Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș, *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara*, dos. nr. 23, p. 1-209.

- preoții: Nicolae Gheaja (Laslea), Ioan Manovici (Retiș), Nicolae Doctor (Vânători), Zaharia Ganea (Albești), Ioan Curta (Bunești), Erofteiu Gheaja (Apold);
- mireni: Ioan Șandru (Sighișoara), directorul școlar Ioan Muntean (Sighișoara), învățătorul pensionar Mihail Moldovan (Sighișoara), învățătorul Ioan Rondolean (Daneș), notarul Zaharia Tătar (Dumbrăveni), cancelistul Teodor Mosora (Sighișoara), judele comunal Dumitru Dragoș (Albești), economul Elie Buzaș (Albești), cantorul Ioan Candid (Noul Săsesc), economul Dumitru Bărdaș (Zoltan), învățătorul George Iacob (Țeline), economul Ioan Ticușan (Apold), economul Alexandru Bârsan (Daia), economul Vasile Șonea (Vânători) și economul Nicolae Breazu din Retiș.

De observat că Sinodul protopresbiteral era compus din 22 de membri, 7 preoți și 15 mireni, respectându-se Statutul lui Șaguna. Preoții sunt din sate apropiate Sighișoarei și la fel o bună parte din mireni. Interesant este la mireni faptul că sunt de profesii: învățători, juzi, economi, cantori, canceliști, notari, deci persoane cu pregătire intelectuală și apropiate mediului bisericesc.

Apoi s-a dat citire ordinului consistorial cu privire la constituirea corporațiilor bisericești pe 1888-1890. A fost ales notar provizoriu Ioan Muntean. S-a ales Epitropia protopresbiterială, formată din: Nicolae Doctor (Vânători), Ioan Șandru (senator în Sighișoara) și Teodor Mosora (Sighișoara). Comitetul protopopesc ales era compus din: preotul Nicolae Brândușă (Șaeș), preotul Ioan Curta (Bunești) și mireni: Zaharia Tătar, Ioan Muntean, Ioan Rondolean și Dumitru Dragoș.

Au mai urmat pe ordinea de zi: citirea ordinului consistorial privind „censurarea rațiocinului” din anul 1886, censurarea rațiocinului din 1887 și citirea raportului despre tractul protopresbiteral pe anul 1887.

Intervenții au avut: preotul Ioan Manovici care a pus în discuție problema învățământului și anume ca din comisia de examen de la sfârșitul semestrelor I și al II-lea să fie formată dintr-un preot și un învățător și să raporteze protopopului situația școlară, iar preotul Gheorghe Șoneriu propunea „să se țină după Paști numai școala de dimineață... precum se usitează și la poporul săsesc” deoarece „după Paști începând lucrul câmpului și copiii, partea cea mai mare ne mai cercetând școala (în comunele satești), ceia ce are ca urmare că până toamna uită ceia ce au învățat preste iarnă”. El a intervenit la Consistoriu pentru aprobare școlii de dimineață „și încă cu succes”. Protopopul decide ca la subreuniunea învățătorilor să se aleagă o comisie „dintre învățătorii mai dibaci”. Sinodul aprobă această hotărâre. Au semnat, administratorul protopresbiteral Demetriu Moldovan și notarii Nicolae Moldovan și Teodor Mosora.

În protocolul din 23 februarie 1889 Sinodul protopresbiteral exprima condoleanțe pentru „decedații, Alteța Sa Principele de Coroană Rudolf, P.S. Episcopul Ioan de Caransebeș

și protopresbiterul emerit Zaharia Boiu” prin ridicarea în picioare („sculare”). Ordinea de zi a fost: raportul despre starea protopresbiteratului pe anul 1888, cenzurarea rațiocinului pe 1887, achiziționarea unui local pentru arhivă și cancelarie, fiecare comună trebuia să contribuie pe an din „averea sa mișcătoare disponibilă”, luarea discului de trei ori pe an și numirea delegaților pentru examenele publice de la școlile confesionale din protopopiat.

Sinodul protopresbiteral din 8 martie 1890 nu a avut loc deoarece nu s-a întrunit majoritatea „cerută” fiind amânat. Sinodul protobresbiteral din 10 februarie 1891 a avut pe ordinea de zi, alegerea membrilor Epitropiei și Comitetului protopresbiteral pentru perioada 1891-1893, raportul despre activitatea școlară din protopopiat pe anii școlari: 1889-1890, 1890-1891, consemnarea rațiocinului pe anii: 1889, 1890. Zaharia Boiu jun. a trimis mulțumiri pentru alegerea sa ca membru clerical în Sinodul protopresbiteral și se scuza că nu putea participa la ședință din cauza morții lui Elie Măcelariu, consilier gubernial.

Ordinea de zi a sinodului din 23 februarie 1892 a cuprins: citirea ordinelor consistoriale, raportul pentru stabilirea definitivă a cercurilor electorale, raportul Comitetului protopresbiteral pe 1891 (rațiocinul din 1889, 1891, salariile învățătorilor, raportul asupra școlilor pe 1890-1891). S-a constituit o comisie mixtă pentru mărirea salariilor învățătorilor. Din 37 de învățători, numai 17 erau definitiv, 20 erau provizorii (suplinitori) ceea ce ducea la schimbarea lor în fiecare an în jumătate din școlile protopopiatului. S-a pus în discuție propunerea lui Z. Boiu jun. de-a se înființa în timp o școală centrală în Sighișoara. Z. Boiu jun., în „memoria părinților săi Zaharia Boiu și Ioana născută Pălușan” a donat și predat acțiunea nr. 776, în valoare de 100 de florini, de la Institutul „Transilvania”, împreună cu copiii pentru înființarea unui fond pentru această școală.

În ședința Sinodului din 30 martie 1893 D. Moldovan s-a citit de către preotul Ilie Ioanoviciu din Boiul Mare „întărirea preotului Demetriu Moldovan ca protopresbiteriu definitiv”, prilej cu care a donat 20 de florini în fondul școlii centrale.

Interesantă a fost atitudinea lui D. Moldovan față de politica de maghiarizare. Astfel, le cerea participanților la Sinodul din 21 martie 1894: „acum în acest timp al persecuției noastre confesionale, a școalelor și limbei noastre strămoșești, unul fiecare să fie la înălțimea menirii sale înfruntând în conlucrarea armonică orice atacuri de distrugere îndreptate asupra noastră”.

Aceeași atitudine o are și la Sinodul din 16 martie 1895. D. Moldovan a deschis ședința „prin o cuvântare pe cât de acomodată împrejurărilor timpului în acest tract, în cari comunele tractuale sunt locuite de diferite confesiuni și naționalități, pe atât de semnificativă cu privire la armonia și frățeasca conlucrare a membrilor acestui sinod întru apărarea integrității intereselor noastre naționale și confesionale față de atacurile ce zilnic ne amenință tot mai mult îndeosebi în existența școlilor noastre confesionale, notificând în special la adresa preoțimei și inteligenței noastre laice din

tract”. Protopopul cerea „unirea tuturor puterilor intelectuale spre binele comun al bisericeii și al poporului nostru credincios tractual” și prin „voința și autoritatea reciproc susținută față de popor vom putea înainta cu succes îmbucurător”. Prin acest discurs D. Moldovan urmărea să-i unească pe preoții și pe intelectualii din protopopiatul său în fața politicii de maghiarizare dar și de desființare a unor școli confesionale de către autoritățile vremii. Autoritățile regești școlare și administrativ-comitatense care au efectuat inspecții la școlile confesionale din Albești, Vânători și Grânari au amenințat cu închisoarea pe protopop și preoții din localitățile respective.

În ședința Sinodului din 17/29 octombrie 1896 D. Moldovan a condamnat „persecuțiile trecutului îndepărtat și mai apropiat ce a îndurat biserica noastră națională”, numind biserica și națiunea „sfinte tezaure”. „Cu cât mai vârtos, în veacul luminii și al progresului, corporațiunile bisericii naționale în cari națiunea își depune încrederea, a fi la înălțimea chemării, să susținem și să apărăm cu pavăza credinței și arma dreptății moștenirea străbunilor”. Îi îndemna pe preoți să reziste presiunilor legilor maghiarizării. În acest protocol mai sunt consemnate faptul că parohia materă Criț cu filiile Cloașterf și Meșendorf a trecut de la protopopiatul Cohalm (Rupea) la protopopiatul Sighișoara și că fondul școlii centrale din Sighișoara a crescut la 600 de florini.

Situația Protopopiatului Sighișoara pe anul 1900 o prezentăm mai jos, dintr-un raport al lui D. Moldovan, dat la 1 februarie 1901, pe două secțiuni bisericească și școlară⁴.

I. Partea bisericească:

Protopopiatul avea atunci: 33 de parohii matere și 20 de filii, 33 de preoți dintre care un protopop și un paroh, 28 de parohi, 2 administratori parohiali și 2 capelani, un paroh în retragere, unul în altă funcțiune, clerici cu examen de calificatiune 6, fără examen 1. Numărul familiilor era de 4527 și numărul sufletelor, bărbați 11113, femei 10805, în total 21918, față de 1899 în creștere cu 456. Știu să citească și scrie, bărbați 4369, femei 2487, în total 6857, în creștere față de 1899 cu 723.

Biserici: 38 din care: 33 matere și filiile: Rondola, Florești, Beia, Netuș și Boiul Mic (Țopa). Starea bisericilor era în general bună în afară de parohiile: Șoard, Grânari, Șpartoc și Feleag. Biserica din Vânători avea acoperiș, era terminată construirea ei.

Case parohiale aveau toate parohiile. Parohiile Archita și Bunești cu 1 ianuarie 1901 au trecut la protopopiatul Cohalm. Parohii vacante erau: Șpartoc, Vidacutul Românesc, Jacul Românesc. Parohia Porumbenii Mari s-a întregit prin instituirea preotului Moise Popoviciu. Parohia Vidacutul Românesc se întregește cu candidatul Ioan Popa. Parohia Șpartoc se întregește cu candidatul Moise Flitter din Hundrubechiu. Parohia Jacul Românesc se întregește cu candidatul Terentiu Popoviciu.

4 *Idem*, dos. nr. 44, f. 18-23.

Treceri religioase: la ortodocși 2, de la ortodocși la greco-catolici 24 de persoane în Albești (pentru a fi eliberați de aruncul de cult). Dintre aceștia din urmă trei persoane au anunțat cu trecerea la ortodocși, se spera să revină și ceilalți înapoi.

Starea fundațiilor parohiale pe 1899:

- fondul protopresbiteratului constă în suma de 5154 coroane și 261 fileri;
- fondul pentru înființarea unei școli centrale constă în suma de 2285 coroane și 60 de fileri;
- o creștere la fondul de mai sus a reprezentat-o în anul 1900, suma de 373 de coroane și 12 fileri, a fondului reuniunii învățătorilor din districtul Sighișoara.

Reuniunile învățătorilor au fost înlocuite cu conferințele învățătorilor. La conferința din 1898 ținută la Mediaș în prezența comisarului consistorial care a fost protopopul Sighișoarei ca fundațiunea de mai sus să se adauge la la fondul școlii centrale din Sighișoara cu aprobarea Consistoriului.

În anul 1900 protopopul a rezolvat 598 de cauze bisericesti, epitropești și școlare. A fost pertractată o cauză de divorț. Comitetul și Sinodul protopresbiteral au ținut în 1900 a II-a conferință preotească și conferința învățătorilor la Mediaș.

La întregirea salariilor învățătorilor pe anul școlar 1889-1900 s-au distribuit ajutoare din fondul învățătorilor din localitățile:

- Albești – 400 coroane;
- Grânari – 200 coroane;
- Țeline – 200 coroane;
- Zoltan – 200 coroane;
- Vidacutul Românesc – 300 coroane;
- în total: 1300 coroane.

II. Partea școlară:

Starea edificiilor școlare și ajustarea lor:

- erau 35 de edificii școlare în protopopiat;
- 32 de edificii erau corespunzătoare;
- 3 edificii era necorespunzătoare;
- urmau să se zidească școlile din Boiul Mare și Săcel;

Averea nemișcătoare a școlilor:

- edificii: 60360 coroane;
- pământ: 8 iug. și 953 stj.p. în valoare de 1862 coroane și 16 fileri;
- în total: 62222 coroane și 16 fileri;
- repartiția și ajutoarele consistoriale la întregirea salariilor învățătorilor de 20980 coroane cu 150 coroane mai mult ca în 1898-1899;

Învățătorii aplicați la școlile din comunele tractuale în anul școlar 1899-1900:

- - 35 de învățători din care 13 definitiv și 22 provizorii, cu calificări deplină 18, fără calificări 17;

S-a pensionat la cerere proprie din partea statului învățătorul din Albești Nicolae Muntean domiciliat în Saschiz. Școlile s-au vizitat în octombrie-noiembrie 1899 prin protopresbiterul tractual D. Moldovan.

Catehizări s-au ținut cu tinerimea de la institutele străine de învățământ. Numărul total de elevi de 225 este cu mai mult cu 96 față de anul trecut școlar. Frecvențează dintre ei la:

- Școala pedagogică din Cristurul Secuiesc 6;
- gimnaziile 40;
- școlile reale 3;
- școlile elementare superioare 20;
- romano-catolici 6;
- școli de stat 178.

Examenele de religie s-au condus prin protopresbiterul D. Moldovan.

Școli de stat se află în: Sighișoara, Albești, Bodogaia de Jos, Grânari, Vânători, Țeline, Vidacutul Românesc și Porumbenii Mari. În anul 1899-1900 nu a fost casată (desființată) nici o școală confesională ortodoxă. „Tentațiuni” de la „locurile competente” (autorități) au fost în scopul „nimicirii școlilor noastre confesionale dar până acum opunerile au învins”.

În raport erau criticați sever unii români care cereau desființarea școlilor confesionale: „Cu durere s-a făcut trista experiență că chiar unii din fiii bisericii noastre pentru cine știe ce interese mârșave, se demit în mod degradătoriu (degradant n.n.) pentru neamul nostru, la rolul spurcat și condamnat de agitatori contra școalelor noastre confesionale, ce încearcă a desfrâna poporul cu tot felul de apucături compromițătoare, numai și numai să părăsească școala sa străbună confesională și să se închine la alte școli de limbă străină”.

Comitetul protopresbiteral apela la credincioși să combată încercările de desființare a școlilor confesionale: „Comitetul protopresbiteral deci și în această ocaziune între împrejurările critice anunțate, cari proceduri incalificabile amenință existența școlilor noastre confesionale tractuale, nu poate decât să apeleze la fiecare român cu inimă adevărat românească în special, și în general la toată suflarea românească, la preoți, învățători, comitetele și epitropiile parohiale, rugându-i ca la toată ocaziunea binevenită, când observă că astfel de oameni nefericiți uneltesc la nimicirea forurilor culturale ale poporului nostru, să combată din răspuțeri și să paralizeze atari acțiuni detestabile”.

„În fine sperăm că Prea Onoratul Sinod protopresbiteral numai cu plăcere s-a putut convinge și de astă dată din raportul său că în protopopiat se află administrație în

sensul prescris de legile în vigoare, progrese sunt evidente an, de an, pe lângă raportul prezent al Comitetului protopresbiteral se supune cu toată onoarea re-viziunii Prea Onoratului Sinod protopresbiteral”. Sighișoara, ședința Comitetului protopresbiteral, 1 februarie 1901. Semnează președinte prot. D. Moldovan și notar Ioan Muntean.

Din raportul prezentat mai sus reiese interesul deosebit pentru salvarea și menținerea școlilor confesionale ortodoxe românești din protopopiatul Sighișoara pe care-l manifestau protopopul Demetriu Moldovan împreună cu preoții și învățătorii în fața politicii de maghiarizare.

Revenim la Registrul de protocoale unde constatăm că în anul 1900 s-au organizat alegeri pentru corporațiunile protopopiatului pentru perioada 1900-1902. Problema menținerii școlilor confesionale în „timpurile acestea de grea încercare” datorită politicii autorităților este discutată în ședințele din anii 1901, 1908, 1910-1913. Protopopul D. Moldovan insistă pe „importanța școalelor confesionale” și că „fiecare comună să-și susțină școala”, pe preoți îi îndemna să fie „lângă popor și școală, să îndemne poporul la susținerea ei”. El cerea de la credincioșii săi „sprijin și devotament față de biserică și școala confesională” care „acum se află în împrejurări de mari ispite”.

În ședințele Sinodul din perioada primului război mondial (1914-1918) nu s-a discutat despre război ci numai strict problemele bisericesti și școlare. Astfel în protocolul din 13 februarie 1914, D. Moldovan aprecia „cu mare bucurie înaintările însemnate ce s-au făcut în periodul de trei ani în protopresbiterat cu deosebire în cele școlare”. S-a mai discutat despre starea bisericilor, a școlilor și despre intrarea în vigoare a căsătoriei civile. La Sinodul din 18 februarie 1916 numărul membrilor nu a întrunit majoritatea cerută, trebuiau să fie cel puțin 19 dar au fost 17. Preotul Eroftieiu Viscrean a propus să se țină ședința în mod excepțional, propunerea a fost unanim acceptată. În încheierea ședinței D. Moldovan dorea „pacea a toată lumea de mult și de toți dorită”. În anii 1915 și 1917 nu s-a ținut nici o ședință. La ședința din 22 februarie 1918 s-a discutat problema organizării alegerilor pentru perioada 1918-1920.

Deși în protocoale nu au fost trecute problemele din timpul războiului, din Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara au fost internați în lagărul de la Sopron din Ungaria preoții⁵:

- Pompiliu E. Constantin din Florești între 1 dec.1916-1iul.1918;
- Ilie Ioanovici din Șoimușul Român - II -
- Ioan Dordea din Hașag - II -
- Andrei Moldovan din Brădeni - II -
- Patriciu Pinteș din Cața între 5 sept. 1916 – 10 iul. 1918;
- Onoriu Sasu din Daneș - II -

5 Ioan Boian, *op. cit.*, p. 46.

- Lupșa Gheorghe din Noul Săsesc între 5 sept. 1916 – 10 iul. 1918;
- Dan Ioan din Șoard între 5 sept. 1916 – 10 iul. 1918.

Pe fondul dezmembrării Imperiului Austro – Ungar din anul 1918 în Transilvania în localitățile locuite de români au fost înființate consilii naționale. La 5 noiembrie 1918 în sediul Băncii Târnava din Sighișoara a fost înființat Consiliul Național Român din comitatul Târnava Mare⁶. Actul de înființare a fost semnat de 37 de persoane. Din Sighișoara au semnat: dr. Toma Cornea, dr. Ioan Ioanovici, Ioan Muntean, preotul Onoriu Sasu din Daneș, Mihail Săișan și Vasile Urdea, ei au făcut parte din conducerea Consiliului Național Român⁷. Tot în această perioadă s-au înființat consilii și gărzi naționale în satele din jurul Sighișoarei: Boiu, Daneș, Seleuș, Șoard și altele. Delegația Sighișoarei care a participat la actul Unirii de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia a fost formată din: dr. Toma Cornea, protopopul Demetriu Moldovan, avocatul Ioan Ioanoviciu, industriașul Vasile Urdea, economistul Gheorghe Colceriu și preotul Onoriu Sasu din Daneș⁸.

După Unirea Transilvaniei cu România de la 1918, Biserica Ortodoxă Română de aici trebuia să facă față în noul cadru politic și să se adapteze la acesta. Dacă până la 1918 problemele politice nu apăreau în protocoalele Protopopiatului Sighișoara, cu excepția problemei școlilor confesionale, acum lucrurile se schimbă după cum vom vedea în cele ce urmează.

În ședința Sinodului din 28 februarie 1919 s-au discutat problemele bisericești și școlare. Sinodul propune în ședința din 27 februarie 1920 să se trimită telegrame de felicitare lui Miron Cristea pentru numirea sa în funcția de „Mitropolit Primat al României Mari” și lui Nicolae Bălan pentru numirea sa în funcția de Mitropolit al Ardealului. În cadrul ședinței se remarcă propunerea preotului Aurel Stoicoviciu ca „Ministerul Cultelor să îmbunătățească soarta preoțimii”.

La ședința Sinodului din 25 februarie 1921 D. Moldovan, fiind în vârstă și bolnav s-a scuzat că nu a putut pregăti „materialul necesar despre starea bisericii și școlii”, dar a ținut o cuvântare în care a spus că dorea: „binele întregii biserici vii din România întregită” pe care „chestiunile politice par a atinge și chestiunile bisericești cu tendința de-a aservi (biserica n.n.) și prin aservirea ei de-a sdruncina însuși statul prin discordia aruncată între fiii săi de un sânge”. Se referea la agitata viață politică de după Unire și la dezbaterile furtunoase ce aveau loc cu privire la organizarea Bisericii Ortodoxe. Tot în această ședință D. Moldovan se arăta „îngrijorat de scoaterea bisericii ortodoxe din chestiunea concordatului papal”. Redăm mai jos reacția protopopului D. Moldovan față de problema Concordatului: „Chestiunea concordatului papal a pus în uimire și

6 *Ibidem*.

7 *Schassburger Zeitung*, nr. 46, 16 noiembrie 1918, p. 182-183.

8 Ioan Boian, *op. cit.*, p. 47.

îngrijorare pe toți românii ortodocși din România întregită și anume din acel punct de vedere că noul stat „România mare” este acum pe calea înfăptuirii cu toate chestiile care să servească ca bază de întărire și cimentarea lui, dar ce este mai dureros, că concordatul acesta condamnabil și foarte periculos pentru biserica noastră ortodoxă ca prima și dominantă în statul român este sprijinit chiar de oamenii frunțași de la putere.

Știut este că biserica romano-catolică de-a rândul veacurilor a fost dușmana cea mai înverșunată a bisericii noastre ortodoxe unelind cu vreme și fără de vreme la surparea ei, cu insulte și batjocuri într-un mod perfid, trăgând-o prin nămolul infamiilor necurate.

Scopul cel are deci concordatul este lămurit pe deplin și el nu este altul fără decât întărirea bisericii romano-catolice și slăbirea bisericii noastre ortodoxe, prin urmare propun c sinodul protopresbiteral din ședința ordinară de astăzi să ridice protest contra acelu concordat, rugat fiind Dl. Ministru al Cultelor al lua la ordinea zilei.” La această propunere iau cuvântul mai mulți preoți care și-au exprimat „mirarea cum de pot ajunge în statul român chestiile politice să amestece și biserica în murdăria lor” și se înaintează protestul Mitropolitului Nicolae Bălan.

Preotul Ioan Popa din Vidacutul Românesc relatea că în urma creșterii numărului românilor din Odorheiul Secuiesc prin venirea funcționarilor, jandarmilor și armatei, a cerut de la comisia agrară loc pentru biserică, școală și casă parohială, dar prefectul județului dr. Toma Cornea care de șase luni întârzia rezolvarea cererii și „care catolic fiind se vede că dorește a le rezolva „ad calendas graeces”, de aceea propunea Sinodului transformarea filiei Odorhei în parohie materă.

Ședința Sinodului din 10/23 martie 1922 a avut loc în „sala cea mică din casa județului Târnava Mare” (prefectura). A fost ultima ședință la care a mai participat D. Moldovan. S-a discutat problema „sectarilor” a căror număr a crescut după război și prin venirea din S.U.A. a celor plecați la muncă. Se cereau măsuri de combatere a sectelor și anume preoții să fie instruiți printr-un curs la Sibiu privind combaterea sectelor. Pe ordinea de zi au mai fost: problema bibliotecii parohiale și protopresbiterale luată cu „volnicie” de fostul cenzor școlar Aurel Popa, s-a citit raportul pe anul școlar 1920-1921. Din acesta rezultă că protopopiatul avea 31 de parohii matere și 18 filii, cu 25 de preoți și 2 capelani, 1 preot pensionat, 6 preoți văduvi, 7 parohii vacante. Numărul familiilor de credincioși era de 4499 din care 12947 bărbați și 10903 femei, în total 23850 de credincioși. Era în creștere cu 261 față de 1920. Din aceștia știau să scrie și să citească în creștere față de 1920 cu 351 credincioși. Căsătoriile erau 226, mai puține cu 61 față de 1920, nașterile erau 887 cu 141, mai multe față de 1920, decesele erau cu 27 mai puține față de 1920. La Bodogaia de Jos se cerea intervenția statului să refacă biserica și se cerea reîntoarcerea credincioșilor. S-a supus atenției starea bisericilor,

examenle școlare unde statul trimitea în control revizori școlari, se cerea ajutor de la stat pentru școlile confesionale și salarii „corespunzătoare pentru preoții din Secuime”.

Protopopul D. Moldovan în cadrul Sinodului parohial Sighișoara din 19 mai 1902 a propus „zidirea unei case parohiale în locul celei vechi în ruine”⁹. Preotul al doilea din Sighișoara Ioan Muntean a propus ca această casă parohială să se facă prin contribuții de la popor. Credincioșii au fost împărțiți în trei clase:

- clasa I: „toți parohienii greco-orientali din Sighișoara care au casa lor proprie, vite și ceva pământ” contribuiau cu o taxă de 10 coroane;
- clasa a II-a: „acei parohieni care au car și vite sau ceva avere nemîșcătoare” contribuiau cu o taxă de 6 coroane;
- clasa a III-a o constituiau zilierii care contribuiau cu o taxă de 3 coroane.

Propunerea a fost aprobată de Sinod, urmând ca vecinătățile să se ocupe de întocmirea listelor cu repartitia contribuabililor.

Consistoriul cerea, prin circulara nr. 573 din 25 iulie 1903, protopopului ca averile imobile bisericesti să fie „trecute și la cartea funduară numai pe numele bisericii”, în cazul în care erau trecute averi imobile pe numele școlii confesionale în „cartea funduară”, să fie trecută și biserica ca „susținător al școlii confesionale”, actul trebuia redactat în limba maghiară.¹⁰ Problema prescrierii trebuia rezolvată „cu mare precauțiune și fără șgomot”. Imobilele școlare dacă treceau la averile bisericesti, se considerau la datele despre averile bisericesti, practic aparțineau bisericii. Termenul pentru soluționarea problemei era până în octombrie 1903.

Un alt aspect important din activitatea protopopului D. Moldovan l-au constituit conferințele preoțești. Scopul acestor conferințe era instruirea continuă a preoților pentru misiunea lor pastorală, atât în ceea ce privea serviciul religios cât și în ceea ce privea rolul lor de lideri ai comunității pe care o păstureau.

La Conferința preoțească din 25 octombrie 1903 ținută la Sighișoara au fost susținute următoarele teme cu caracter religios¹¹:

Cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc privind defectele („scăderile”) poporului român plecând de la individ;

„Principii istorice morale”, de preotul Petre Popovici din Jacul Românesc;

„Despre administrarea parohiei”, de preotul Chirion Muntean din Apold.

Supunem analizei noastre cuvântarea preotului Ioan Popa din Vidacutul Românesc unde arăta defectele poporului român plecând de la individ. Cuvântarea a fost deschisă cu citate din poeziile lui D. Bolintineanu, apoi preotul descrie parohia Vidacutul Românesc ca fiind o „comună bisericască grea”. Defectele poporului român

9 *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara*, dos. nr. 46, f. 4-6.

10 *Ibidem*, f. 189.

11 *Ibidem*, f. 293-303.

supuse analizei din punct de vedere teologic sunt: lașitatea, beția, calomnia, răzburarea, minciuna, egoismul (vanitatea), mândria, spiritul de dominațiune, lăcomia, poftele, desfătarea, desfrânarea, invidia (pizma), intriga, pâra, și îndărătnicia. Interesantă este analiza lașității pentru că face apel la istorie „la poporul nostru lașitatea s-a aflat înaintea anului 1848, că de-atunci încoace și aceasta pe motivul, că domnul de pământ nu-i dă timp de lenevire iobagului său pe de o parte și pe de altă parte erau punerea în ecou a cuvintelor lui Zaharia Boiu: „*Cu știința mergi spre bine și cu lenea spre rușine.*””.

Defectele prezentate mai sus alimentau „scăderile ce se aruncă asupra bisericii vii a Domnului ca: indiferentismul religios, cercetarea neregulată a bisericii și a școlii, neținerea sărbătorilor, superstițiile de multe feluri, risipa agoniselii... care toate rețin poporul în înaintarea sa”.

Autorul prezintă totuși și calitățile poporului român: „Poporul nostru, poporul român, e un popor bun, un popor blând, un popor loial, un popor muncitoriu și relativ păstrătoriu, un popor proverbial de jertfitoriu, un popor ascultător și supus în același timp”. Vinovat de „scăderi” era „timpul vitreg” (regimul politic), care n-a permis și nu permite școlii să-și îndeplinească menirea, preoții și învățătorii deoarece „n-au observat că prin educațiunea mai mult intelectuală decât cea psihică ce se dă poporului îi și pregătea parcă anume sufletul pentru a afla viciile amintite”. În concluzie autorul încheie prin afirmația: „*Timp rău, școală rea, conducători răi, de unde poți aștepta popor bun!*”.

Școala confesională a fost una din preocupările permanente ale protopopului Demetriu Moldovan. Am analizat mai sus în protocoalele ședințelor Sinodului protopresbiteral atitudinea lui D. Moldovan împotriva închiderii unor școli confesionale de către autorități, precum și faptul că cerea sprijinul credincioșilor săi pentru salvarea și menținerea școlilor.

Pentru a înțelege problematica școlilor confesionale în jurul anului 1900 trebuie precizat că regimul dualist a urmărit să crească dreptul de control al statului asupra școlilor confesionale¹². Astfel școlile confesionale au adoptat aproape toate normele de organizare a școlilor comunale. Statul sprijinea tendința de dezvoltare a școlilor comunale și de stat în defavoarea celor confesionale (legea AL XXVIII/1876). Prin legea AL XVIII/1879 limba maghiară era disciplină obligatorie în toate școlile confesionale ortodoxe. Școala confesională ortodoxă transilvăneană a rămas într-o stare de provizorat – protocoalele sinoadelor eparhiale nu luau decizii pe termen lung, nu s-a reușit adoptarea unui regulament școlar definitiv, nici numirea și salarizarea inspectorilor școlari eparhiali. Miniștrii Csaky Albin (1888-1894) și Wlassics Gyula (1895-1903) au introdus „legile politico-bisericești”

12 Paul Brussanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918 între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005. p. 589.

prin care s-au introdus căsătoria și matricolele civile. Legea AL XXVI/1893 a crescut tot mai mult ingerința guvernului în problemele bisericilor. Salariul învățătorului unde nu putea să-l dea parohia îl dădea guvernul. Mitropolitul Ioan Mețianu a observat că trebuiau îmbunătățită pregătirea învățătorilor, revigorată conferințele învățătorilor și regulamente noi de calificare a învățătorilor. Ministrul Appony Albert a introdus în 1907 ajutorul statului pentru întregirea salariului învățătorului, dar se dădea numai acolo unde școlile aveau „edificii corespunzătoare”, iar cele care nu îndeplineau condițiile legii erau închise. Biserica Ortodoxă nu a modernizat școlile confesionale ci a sacrificat școlile mai mici pentru școli mai modernizate. Autoritățile au respectat parțial legea pentru a nu destabiliza sistemul educațional și au tolerat școlile confesionale necorespunzătoare. Învățătorii vor deveni funcționari publici trebuind să fie loiali statului maghiar. Pentru salvarea școlilor confesionale Mitropolitul Mețianu a introdus o „dare culturală” pe care o plăteau toți intelectualii români.

Evoluția școlii confesionale am analizat-o între anii 1880-1899¹³. Numărul școlilor confesionale din Protopopiatul Sighișoara a evoluat în funcție de numărul parohiilor din protopopiat, astfel în 1880 erau 26 de școli, ca în 1899 să fie 35 de școli. De asemenea a crescut și numărul învățătorilor de la 22 în 1880 la 36 în 1899. Media salariului învățătorilor pe intervalul analizat a fost 175,83 florin, cel mai mic a fost în anul 1881 de 82,9 florini, iar cel mai mare a fost în anul 1893 de 269,2 florini. Din datele statistice analizate mai sus rezultă situația dificilă prin care trecea școala confesională din Protopopiatul Sighișoarei.

Elevii români de confesiune ortodoxă care studiau în școlile maghiare și germane își susțineau „examenul de calificare la religie și tipic” cu preoții ortodocși români sau cu învățătorii români ortodocși. Consistoriul cerea ca aceste examene să fie susținute în limba română „care este limba oficioasă a bisericii noastre”¹⁴. Tot Consistoriul l-a informat pe D. Moldovan că „Pedagogia de Stat din Cristurul Secuiesc” solicita ca examenele la religie și tipic să se susțină în limba maghiară „limba statului” ceea ce refuza, aducând argumentul de mai sus și faptul că la „pedagogia din Deva” examenele respective se susțineau în limba română.

Reuniunile de femei și tineri au fost înființate în Protopopiatul Sighișoarei începând cu anul 1904¹⁵. Reuniunile de femei s-au înființat la: Daia, Albești, Mălâncrav, Meșendorf, Nadeș, Noul Săsesc, Șoard, Vidacut, Zoltan, Țeline, Laslea, Beșa și Retiș. Reuniunile de tineri s-au înființat la Retiș, Saschiz și Hetiur. Au existat dificultăți la înființarea lor în unele localități ca Beșa (la tineri), Daneș, Săcel, Laslea, Albești.

13 *Ibidem*, p. 582.

14 *Fondul Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara*, dos. nr. 49, f. 17, 27 și 33.

15 *Idem*, dos. nr. 50, f. 110, 120-135, 157-166.

În cazul înființării reuniunilor de tineri dificultățile veneau din cauze economice, erau „duși prin România și America la câștig” (Vidacut, Laslea, Săcel, Beșa, Daneș, Șapartoc) sau erau „păstori la oi în satele din ținutul Secuimei și alții servitori la sași și la pășuni” (Saschiz). Un caz interesant era la Albești deoarece pentru înființarea reuniunii tinerilor preotul Zaharia Ganea a cerut sprijinul primarului care „deși e român, fiu al bisericii, din motive egoistice, a dat liberă voie tineretului la desfrâuri juvenile în zilele de sărbători petrecute de datină pe la cârciume, hrănind astfel rezistența înrădăcinată cu neînsemnată excepțiune”.

Din raportul dat în cadrul Conferinței preoțești, din octombrie 1906, situația reuniunilor de femei și tineri este prezentată mai jos¹⁶. Reuniuni de femei și tineri au fost înființate în, Criș, Daia, Retiș, Țeline și Apold. Reuniuni de tineri au fost înființate în Boiul Mare și Albești. Reuniuni de femei au fost înființate în, Brădeni, Vânători, Jacul Românesc, Laslea, Șoard, Șapartoc, Seleuș și Sighișoara. Nu s-au înființat deloc reuniuni în, Beșa, Mălâncrav, Nadeș, Vidacut și Criț. De asemenea lipseau rapoartele de la Săcel, Bodogaia de Jos, Daneș, Feleag, Porumbeni Mari, Hetiur, Saeș, Saschiz și Zoltan. Unii preoți au cerut ca statutele reuniunilor să fie recunoscute de autorități și să obțină sprijinul lor pentru înființarea și menținerea lor.

Pe plan cultural protopopul Demetriu Moldovan s-a implicat și în Astra sighișoreană alături de Ioan Șandru, Augustin Horea, Zaharia Ganea și dr. Toma Cornea, fiind director al despărțământului în anul 1897¹⁷.

Protopopul Demetriu Moldovan s-a stins din viață în 4 ianuarie 1923 la vârsta de 75 de ani. Ziarul german Gross Kokler Bote din 7 ianuarie 1923 a publicat un necrolog¹⁸. Din acesta aflăm funcțiile pe care le-a deținut D. Moldovan: preot, protopop, membru de onoare al Consistoriului, deputat sinodal și ofițer al Ordinului „Coroana României”. A fost condus de „o asistență spirituală și de o mulțime îndurerată” din care au făcut parte și un grup numeros al „inteligenței săsești sighișorene”, fiind îngropat în curtea bisericii ortodoxe din Cornești în apropiere de mormântul generalului rus Scariatin. Ziarul subliniază faptul că D. Moldovan a avut o relație „prietenoasă, loială și tolerantă cu corpul național săsesc” în calitate sa de membru al Consiliului Orășenesc Sighișoara (magistrat, adunarea comitatului). Activitatea de conducere a protopopiatului a fost apreciată: „a condus protopopiatul cu foarte multă maturitate și a slujit interesele națiunii române și ideile episcopului Șaguna referitoare la un mare stat austriac centralizat”.

16 *Idem*, dos. nr. 53, f. 22.

17 Mercurie Petcu, Gheorghe Gavrilă, *Astra Sighișoreană și Horia Teculescu*, Sighișoara, 1998, p. 10.

18 *Gross Kokler Bote*, nr. 2926, 7 ianuarie 1923, p. 2.

SOME ASPECTS OF DEAN DEMETRIU MOLDOVAN 'S ACTIVITY.

(Summary)

The archpriest Demetriu Moldovan ruled the Romanian Orthodox District from Sighișoara between 1882–1922. The archpriest D. Moldovan was the head of the district during a difficult historical period of time like as the dualist regime Austrian-Hungarian between 1867-1918, the First World War, after that in the new formed Romanian state.

D. Moldovan was a respectable successor of Zaharia Boiu senior, who on this turn continued the tradition from Ștefan Bălaș, being a good manager not only of the church but also the spiritual, cultural and national level sprites the tendencies to become a Hungarian state of the dualist regime.